

A biztosítás komplex fogalma

„Minél magasabb azonban a kultúra, annál inkább válik a kockázatokból fakadó jövőbeli és esetleges szükséglet jelenlegivé, amelynek fedezéséről az ember oly módon próbál gondoskodni, hogy igyekszik a szükségletet támasztó eseményt megelőzni, annak káros következményeit csökkenteni.”^[1]

Ez a Kuncz Ödöntől származó megfogalmazás a biztosítás fogalmával kapcsolatos vizsgálatok szempontjából, két okból is meghatározó jelentőségű: egyrészt magyarázatot ad a biztosítás társadalmi jelentőségére, másrészt segítségével azonosíthatjuk a biztosítás definíciójának alapvető elemeit.

A kockázatok kezelésére különböző módok alakultak ki, melyek az egyén előrelátó takarékoságától, a mások által nyújtott szolidaritási alapú segélyezésen át a mások által, ellenérték fejében vállalt kockázatvállalásig terjednek. Ez utóbbi vezetett a biztosítás fogalmának kialakulásához. A biztosítás célja tehát nem más, mint valamely véletlen vagy előre meg nem határozható időben bekövetkezendő esemény okozta vagyoni hátrány enyhítése.^[2]

A biztosítás évszázados fejlődésének eredményeképpen napjainkra a közgazdaság, és a hozzá kapcsolódó kereskedelmi jog egyik legjelentősebb területévé vált. Ahhoz, hogy a biztosítást, mint jelenséget megfelelően értelmezhesük, meg kell kísérelni a biztosítás fogalmával kapcsolatos legfontosabb elméleti kérdésekre komplex választ adni.

Miért van erre szükség? A biztosítás, mint modern, a mindennapjainkban jelen levő intézmény működése tulajdonképpen egy folyamat, s mint ilyen csak a maga dinamikájában értelmezhető. A vizsgálat első eleme, hogy a biztosítást, mint történeti megalapozottságú intézményt vizsgáljuk, s ezt a szemléletmódot bővítjük egy multidiszciplináris aspektussal.

Milyen tudományterületeket kell bevonnunk az elemzésekbe? Kuncz Ödön fogalmazta meg, hogy a biztosítás fogalmával kapcsolatos zavarok elsődleges oka a következő: „a közgazdák nem méltatják elég figyelemre a jogi szempontokat, a jogászok pedig nem akarnak tudomást venni a biztosítás közgazdasági szerkezetéről. És végre mindketten figyelmen kívül hagyják a biztosítás belső szervezetét, technikai, üzemgazdasági feltételeit.”^[3]

[1] Kuncz, 1939, 14.

[2] Stiassny, 1935, 282.

[3] Kuncz, 1939, 14.

Pusztán jogdogmatikai megközelítés helyett ennek megfelelően egy olyan komplex nézőpontot kell kialakítanunk, mely a biztosítás hatásainak teljes területét lefedi, figyelembe véve a szociológia, a közgazdaságtan és a jogtudomány legfontosabb megállapításait, hiszen a jogi normákat nem lehet az általuk szabályozott életviszonyoktól függetleníteni.

Vizsgálataink megkezdésekor szükség van egy bizonyos prekoncepcióra^[4] a biztosítás fogalmát illetően. Ez azt jelenti, hogy az elemzést egyes – a kutatás kezdetén bizonyosan a biztosítási fogalom részének vélt – fogalmi elemek mentén építjük fel, s a tapasztalatok függvényében korrigáljuk, vagy megerősítjük ezeknek a létjogosultságát a fogalomalkotás szempontjából.

Ezen kiindulópontok közé sorolom a biztosítás társadalmi szükségletekre reagáló jellegét, a biztosításnak az anyagi veszteségeket kompenzáló gazdasági jelentőségét és a biztosítás intézménye mögött meghúzódó jogi szabályozottságot, szerződéses jellegét.

A BIZTOSÍTÁS SZOCIOLÓGIAI ÉRTELMEZÉSE

1. A biztosítás, mint individuális igény és társadalmi szükséglet

A biztosítás kialakulása nemcsak a biztonság és védettség iránti individuális igényre vezethető vissza, a háttérben ösztársadalmi indíttatás is megtalálható. Ennek oka részben az, hogy az egyén személyét és vagyonát reálisan fenyegető veszélyhelyzetek adott esetben a társadalom nagyobb csoportjait is érinthetik, másrészt az, hogy a veszély nagysága, és ezáltal a biztosítási „üzlet ésszerűsége” is számos társadalmat érintő kérdéstől függhet, a gazdaság stabilitásától kezdve a társadalmi berendezkedésen át a jogrendszer általános állapotáig.

A biztosítás a fogalmának etimológiai értelmezéséből következően szoros összefüggésben áll a biztonsággal,^[5] a károsító események bekövetkezésének ellentétéként jelentkező bizonytalansággal.^[6]

Valójában azonban a biztosítás története során sohasem elszigetelt individuális szerződések formájában fejlődött. A biztosítás előképeiként számon tartott intézmények vagy tömegügyletek voltak, vagy egy közösség, egy bizonyos társadalmi csoport közössége állt a háttérben. Ez a jelenség pedig a szolidaritás fogalmával írható le. A szolidaritás ebben a formájában nem más, mint egy csoport tagjai közötti speciális összefüggés, melynek sajátossága elsősorban abban jelentkezik, hogy a közösség minden tagjának kötelezettséget kell vállalnia úgy, hogy a csoport által vállalt szolgáltatást bárki, teljes egészében igénybe vehesse.

[4] A prekoncepcióalt fogalmak alkalmazhatóságáról a tudományos kutatásokban lásd: Bibó István: *Kényszer, szabadság, jog*, Bevezetés In: Bibó, 1986

[5] Más európai nyelvekben is kimutatható ez a nyelvi-fogalmi összefüggés: Sicherheit-Versicherung; securité-assurance stb.

[6] Novotni, 1993, 5.

Azaz a biztosítás egy közösség, vagy akár az egész társadalom törekvése a kockázatok „porlasztására” és adott esetben az előálló károk csökkentésére. Az 1601-ben kiadott angol biztosítási törvény szerint: „a károk kevésbé nyomják sok ember vállát, mint kevését”.^[7]

2. A biztosítás társadalmi kontextusai

Mi következik ebből a társadalom, vagy legalábbis az együttműködő csoport vonatkozásában?

Egyrészt – s ez napjainkra egyre fontosabbá válik – a biztosítás intézményein keresztül fejleszti a kockázatkezelés és kockázatmenedzselés technikáit, hozzájárulva a veszteségek csökkentéséhez.^[8] Másrészt a leginkább gazdasági társaságok formájában működő és általában sikeres és nagy gazdasági potenciált hordozó biztosítók pozitívan hathatnak a vállalkozásokra, és nemzetgazdasági hatásai is kedvezőek lehetnek. A pozitív nemzetgazdasági hatások vonatkozásában szemléletes példa lehet a kis- és középvállalkozások számára kínált biztosítások rendszere. Azáltal, hogy egyre több biztosító kínál szállítói hitelbiztosításokat a teljesítés előtti és utáni időszakra, vagy vállalja faktorált követelések biztosítását, hozzájárul a kis- és középvállalkozások szintjén a körbetartozásokból eredő kockázatok és bizonytalanság csökkentéséhez. Ezáltal elősegíti a nyugodtabb üzleti klíma kialakulását, és így közvetetten növeli a „vállalkozókedvet” is.

Harmadrészt csökkenti a mindennapos bizonytalanságot, félelmeket. A veszély ugyanis elsősorban abban a hatásában mutatkozik meg, hogy félelmet okoz.^[9] A biztosító arra vállal kötelezettséget, hogy az ebből adódó gondoktól a biztosítottat mentesítse. Így a biztosítás konkrét individuum és a társadalom, mint entitás szintjén is csökkenheti a stressz és a létbizonytalanság következményeit. Nem szabad azonban ebben az esetben sem elfelejtenünk az „érme másik oldalát”, hiszen a biztosítás nyújtotta – olykor túlzott – biztonságérzet gondatlanná tehet bennünket.

Ez a gondatlanság nem azonos a büntetőjogi fogalommal. Nem a normális emberi feledékenység vagy bizonyos fokú hanyagság szinonimája. Nem is arra a sokszor csak „stratégiai gondatlanságnak” nevezett intézményre utal, amikor a biztosított a biztosító szolgáltatása révén próbál „ügyeskedni”, bizonyos mértékig mások kárára gazdagodni. Egyszerűen azt jelenti, hogy csökken az individuum tudatossága cselekményei vonatkozásában, csökken a félelemérzet és a potenciális veszélyek felmérésének képessége.

Negyedszer pedig a biztosítási szektor a biztosított kör és a biztosítási események meghatározása révén képes kifejezni az össztársadalmi szintű prioritásokat

[7] „...the loss lighteth easily upon many than on few...” Act Touching Policies of Assurances used among Marchants, 1601

[8] Clarke, 2005, 252.

[9] Cohn, 1873, 28.

egy-egy adott időszakon belül. Napjainkban ennek megfelelően a biztosítási szektor fogalomkészletének is központi elemévé vált a fenntarthatóság gondolata.

A gazdasági fejlődés fenntarthatóságának általános feltétele, hogy az értékteremtés folyamata összhangban álljon a környezeti erőforrások és a társadalmi stabilitás védelmének céljával.

A fenntarthatóság a biztosítási ágazat szempontjából azt jelenti, hogy a káros környezeti és társadalmi folyamatok fölerősíthetik az ismert kockázatokat, vagy újakat hozhatnak létre.^[10] Eredményességük megőrzésére törekedve tehát a biztosítótársaságok is komolyan érdekeltek a társadalmi fejlődés aktuális állapotából következő kockázatok felmérésében és mérséklésében.

3. Szociológiai vizsgálatok szerepe a biztosításban

Ennek megfelelően bármilyen, a biztosítást, mint intézményt érintő vizsgálat nem hagyhatja figyelmen kívül a szociológiai kontextust sem. Megnyilvánul ez például abban, hogy a jogi szabályozás és a közgazdasági elemzések is elsősorban azokra a kockázatokra, potenciális biztosítási eseményekre helyezik a hangsúlyt, melyek a társadalom értékrendjében kiemelt szerepet töltenek be.

A biztosítók foglalkoznak, foglalkozniuk kell azzal, hogy milyen az intézmény megítélése, elfogadottsága az ügyfelek körében. Ennek a vizsgálatnak alapvetően két oldala van. Egyrészt ki kell térni arra, hogy a biztosított hogyan méri fel és ítéli meg a biztosítási eseményt, azaz milyen a kockázati attitűdje. Ez a beállítottság egyben a biztosítóhoz való viszonyt, ennek megfelelően a szolgáltatás megítélését is erősen befolyásolja.

Hiszen hiába értékeli az életével kapcsolatos kockázatokat magasnak valaki, ha a szolgáltató illetve a szolgáltatás irányában negatív az attitűdje, vagy fordítva, hiába tartja pozitív dolognak egy életbiztosítási szerződés megkötését, ha nem értékeli az életével kapcsolatos kockázatokat.^[11]

Ehhez kapcsolódóan szerephez jut az egyes termékek megítélésével kapcsolatos vizsgálat. Ennek egyik része, hogy a biztosítónak rendelkeznie kell azokkal az adatokkal, melyek az egyes kockázatok bekövetkezésének valószínűségét, következményeit és hatásait konkretizálják.

Ha ugyanis a biztosítási esemény, maga a kockázat túlságosan absztrakt, vagy a biztosított nem tudja helyesen megítélni a lehetséges következményeket, hajlamos arra, hogy ne a biztosítási termék és a szolgáltatások egészét vizsgálja, hanem csak a biztosítási díj mértéke alapján döntsön.^[12] A biztosított ugyanis elsősorban abban érdekelt, hogy a lehető legmagasabb szintű biztonságot, biztosítottságot érje el a lehető legkevesebb anyagi ráfordítás mellett. A biztosítónak

[10] Matesz Béla: *Biztosítási üzlet – Fenntarthatóság és piac*, Forrás: Bank & Tőzsde; 2006. október 2. <http://www.bankestozsde.hu/online/>

[11] Németh, 2006, 56-67

[12] Clarke, 2005, 264.

tehát elsődleges feladata, hogy ezen biztosított célkitűzésre és saját gazdasági érdekeltiségére tekintettel, a törvényi előírásokat is figyelembe véve, az igényeket kombináló terméket dolgozzon ki.^[13]

Ennek során azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a biztosításnak egyben reálisnak is kell lennie. A biztosítás akkor reális, ha megalapozott biztonságérzetet nyújt. A biztonságérzet mögött tartható ígéretek és teljesíthető követelések húzódnak meg. A fejlett civilizáció sarokkövét jelenti a biztosítás: mind a magánbiztosítás, mind pedig a társadalombiztosítás, a maga sajátos funkciója szerint.

A kockázati attitűd másik eleme, hogy az ember hajlamos a túl kellemetlen vagy fenyegető jelenségek rémét elhessegetni, s így az ellene való biztosítás szükségessége is kevésbé tudatosul. Éppen ezért kínálják a biztosítók „egészség-biztosításként” a betegségek esetére kialakított terméküket, vagy „életbiztosításként” azt a konstrukciót, melyben a biztosító szolgáltatásának alapvető kiindulópontja a halál.

A biztosítás másik fontos eleme, hogy a biztosítónak általában, és képviselőjének a konkrét szerződés megkötése tekintetében képesnek kell lennie arra, hogy a biztosító üzleti megfontolásai mellett megfelelően képviselje és közvetítse a potenciális biztosított felé a biztosítással kapcsolatos jogi, erkölcsi és szociológiai megfontolásokat. A biztosítási jogüggyellett összefüggésben a biztosító és a vele szerződő fél, valamint az egyéb szerződéses alanyok között adekvát bizalmi helyzetnek kell kialakulnia.

Hogy ez a bizalom feltétlen legyen, a biztosító képviselőjének elmélyült erkölcsstani és pszichológiai ismeretekre van szüksége. Csak ily módon lehetséges, hogy a biztosítás amellett, hogy alapvetően anyagi és ekként pszichés biztonságot nyújt, egyben a jobbiztonság fenntartását is elősegítse.

Hogyan határozhatjuk meg tehát a biztosítás szociológiai fogalmát? A biztosítás szociológiai értelemben a kockázatok és felelősség értékelésének, a biztonság iránti társadalmi igénynek és a kockázatmegosztáshoz kapcsolódó társadalmi-kulturális elvárásoknak a felmérése, összehangolása és az ehhez igazodó a biztosítási termékek kidolgozása.^[14] Ezek a „termékmenedzselést” és gazdasági hatékonyságot érintő megfontolások már átvezetnek a biztosítás másik értelmezési aspektusához, a közgazdasági oldal elemzéséhez.

[13] Ébli, 1994, 168.

[14] A fogalomalkotás alapja: Nielson – Bertels, 2004, 469-471.

A BIZTOSÍTÁS, MINT KÖZGAZDASÁGI JELENSÉG

A következőkben tehát arra a kérdésre kell választ adnunk, hogyan határozhatjuk meg a biztosítást közgazdasági aspektusból. A szabad piacgazdaság központi fogalma a gazdasági hatékonyság. S mivel a biztosítás több szempontból is immanens része a piacgazdaságnak, a gazdasági hatékonyság fogalmától sem szakadhat el.

Különböző mértékben, de mindenkinek szüksége van biztosításra, hiszen ingatlanl, nagyobb értékű vagyontárggyal az emberek többsége rendelkezik, amelyek megsemmisülése magánemberként az egzisztenciális, gazdálkodó szervezetként pedig a gazdasági ellehetetlenülést vonja maga után. Önerőből történő pótlásuk ugyanis nem, vagy csak aránytalan erőfeszítések révén lehetséges. Ezt a megállapítást képezi le Alfred Manes^[15] fogalomalkotása, mely egyben ötvözi a szociológiai és a közgazdasági megközelítést. Eszerint a biztosítás lényege abban áll, hogy egy, az egyén oldalán jelentkező, bizonytalan kárrkockázatot azáltal szüntetnek meg, hogy a hasonló kockázatnak kitett egyének csoportot képeznek és kölcsönösen hozzájárulnak egy olyan díjfizetésen alapuló pénzügyi alap kiépítéséhez, melyből az esetlegesen jelentkező károk összege megtéríthető.

A biztosítás közgazdasági megközelítésben nem más, mint kollektív gondoskodás a jövőben előfordulható váratlan káresemények pénzügyi kompenzálására. A közgazdasági szempontok azonban nem korlátozódnak arra, hogy a biztosítás pénzügyi tevékenység. A biztosító kockázatait egy egységes vállalati kockázatkezelési rendszer kezeli. Ez a kockázatkezelési rendszer pedig működésében nagymértékben leképezi az általános gazdasági folyamatokat. A vállalati stratégia meghatározza a kívánt kockázatok körét, valamint elfogadható mértéküket és minőségüket. A kockázatpolitika tartalmazza azokat a formális eszközöket, melyeket az egyes kockázatokkal kapcsolatban alkalmazni kell. A kockázatmenedzsment révén pedig a biztosító a várható kockázatok és bekövetkezésük valószínűsége alapján meghatározza a kockázat értékelésének módszerét.

Egyrészt meg kell állapítanunk, hogy a biztosított szolgáltatása, a díjfizetés és a biztosító teljesítése a káresemény beállta után, időben elkülönül egymástól. Tehát a szolgáltatások teljesítése közötti időkülönbség a biztosító számára lehetőséget adhat egyéb területeken gazdasági tranzakciók végrehajtására és ezáltal makrogazdasági jelentőséget is hordoz.

A biztosított, az egyén szintjén a biztosító ezen tevékenysége a nyereségből való részesedés formájában nyilvánul meg. A befektetésekből keletkező nyeresége egy (jelentősebb) részét a biztosítónak vissza kell juttatnia a biztosítottnak.

[15] „The essence of insurance lies in the elimination of the uncertain risk of loss for the individual through the combination of a large number similarly exposed individuals who each contribute to a common fund of premiums sufficient to make good the loss caused any one individual.”
Encyclopedia of the Social Sciences, Vol. 8, 1935 p. 95

Ezt megteheti úgy, hogy elkülönített számlán kezeli, és mindaddig befekteti, amíg nem kell elszámolnia. Megteheti, hogy emeli a szolgáltatás összegét, vagy pedig a díj és a szolgáltatás arányainak javítására használja. A makrogazdasági folyamatok kihatnak, ill. kihathatnak az egyes konkrét szerződésekből adódó kötelezettségekre is.

A biztosító a szolgáltatások közti eredeti arány fenntartása érdekében élhet az indexálás módszerével. Ez tulajdonképpen nem más, mint egyfajta értékkövetés, a biztosítás díjának és a biztosítási összegnek a hozzáigazítása az árszínvonal változásához, de anélkül, hogy a két változás hosszú távon megfeleljene egymásnak. Annak is jelentősége van továbbá, hogy a kárt szenvedett személy kárát anélkül kompenzálják, hogy ezért neki többet kellene fizetnie, mint a kártól megkímélt többi biztosítottnak.^[16] Ehhez pedig tervezésre, tervszerűsége van szükség, elsősorban matematikai és statisztikai megalapozás révén.^[17]

A biztosítás kifejlődésének az alapját és lehetőségét az teremtette meg, hogy a tudomány felismerte, a véletlen és a szükségszerűség között meghatározott összefüggés van. A nagy számok törvénye (egyszerűsítve) annyit jelent, hogy amíg a véletlen egyedi esetben előre nem látható, addig tömegben, megfelelő nagyszámú esetben a véletlen nagy valószínűséggel kiszámítható, felmérhető. Igen nagy tömegű véletlenek sora elvezet a törvényszerűséghez. A véletlen tehát a szükségszerűség megjelenési formája.^[18]

A hatályos biztosítási törvény is nevesíti, hogy a biztosító a biztosítási tevékenység során matematikai és statisztikai eszközökkel felméri a biztosítható kockázatokat, megállapítja és beszedi a kötelezettségvállalás ellenértékét (díját), meghatározott tartalékokat képez, a létrejött jogviszony alapján a kockázatot átvállalja és teljesíti a szolgáltatásokat. Ezen tartalékképzésnek pedig különösen arra tekintettel van jelentősége, hogy a matematikai és statisztikai módszerek sem képesek abszolút biztos adatokat szolgáltatni, így a kellő tartalékok felállítása a technikai elem tökéletlensége ellen véd.

A közgazdasági racionalitás tehát már a szerződés megkötésekor jelentkezik. Ezek a számítások azonban – az általános véleményekkel ellentétben – nem csak a biztosító, hanem a biztosított oldalán is jelentkeznek a gazdasági hatékonyság és a rentabilitás megőrzése érdekében. Mindegyik félnek fel kell mérnie, hogy a szerződés megkötése esetén fizetési kötelezettségének mértéke, a kár bekövetkezésének lehetősége és a potenciális kár mértéke hogyan aránylik egymáshoz.

Figyelembe véve ezt a viszonylatot és a biztosítás tömegjellegét, azt mondhatjuk, hogy a biztosításban az egyenlőség elvének kell érvényesülnie. Az összes várható veszteség fedezésére szolgáló tartaléknak egy gazdasági

[16] Kubasek, Nancy et al., 2008, 358.

[17] Novotni Zoltán is a biztosítási tevékenység fogalmi elemeként definiálja: „A biztosítási tevékenységet olyan gazdasági folyamatnak tekintjük, mely az egyedi gazdaságokban bekövetkező vagyoni károsodás kiegyenlítésére szolgál úgy, hogy a biztosítási szolgáltatás ellenérték üzleti és tudományos alapok révén kerül megállapítására. (Novotni, 1993, 6.)

[18] Magyar Biztosítók Szövetsége http://www.mabisz.hu/informacio/info_btort.html

alanyra eső része a biztosítási díj. A kártalanítási összeg az összegyűjtött díjakból ered és a szükséglet-kielégítés folyamatosságát biztosítja. Az egyenlőség elve akkor érvényesül, ha a biztosítottak részéről beszolgáltatott járulékok összege egyenlő a matematikai remény alapján kifizetésre kerülő, a veszteségeket kiegyenlítő összeggel.^[19]

Mіндеzen megállapítások összefoglalásaként Bauer Árpád nyomán megkísérelhetjük meghatározni a biztosítás közgazdasági fogalmát, egyelőre a jogi aspektusok figyelmen kívül hagyásával: „kárveszélyek közös viselésére irányul; melynek célja jövőbeni szükségleteknek az egyenlőség elve alapján [...] való kielégítése, mely szükségletek a jövőben, a nagy számok törvényét követve, megközelíthető pontossággal kiszámítható valószínűség mellett jelentkeznek.”^[20]

A BIZTOSÍTÁS JOGI FOGALMA

1. Fogalmi elhatárolás

A biztosítás jogi fogalmának meghatározására számos kísérlet történt, ennek ellenére a mai napig nincs egységesen elfogadott fogalom. Különösen olyat nehéz találni, mely a biztosítást^[21] mint intézményt elhatárolná magától a szerződéstől. Erre a jelenségre példa Bauer Árpád definíciója,^[22] ahol a biztosítás és a biztosítási szerződés fogalma szinonimaként jelentkezik: „A biztosítás jogi megjelenési alakját tekintve egy olyan kétoldalú szerződés, melynek célja az, hogy védelmet nyújtson ama veszélyek ellen, melyek az embernek gazdasági hátrányt vagy veszteséget okozhatnak.” Ebből egyben az is következik, hogy amikor biztosításról beszélünk, bizonyos mértékig el kell szakadnunk a magánjogban gyakran felmerülő, szerződésorientált megközelítéstől. A biztosítást és a biztosítási ügylet fogalmát elkülönítetten, de a párhuzamokat is figyelembe véve kell definiálni.

Miért van jelentősége ennek a fogalmi elhatárolásnak? Elsősorban azért, mert a biztosítási szerződés fogalma bizonyos értelemben szűkebb. Elméleti szempontból nem lenne akadálya annak, hogy egy biztosítási szerződés, mint polgári jogi szerződés akár magánszemélyek között is létrejöhessen.^[23] Ha pedig ezt elfogadjuk, a biztosítási szerződés fogalmának nem szükségképeni része a tömegszerűség és az iparszerűség. Éppen ezért a biztosítási ügylet

[19] Bauer, 1941, 13.

[20] Bauer, 1941, 16.

[21] Egyes szerzőknél megjelenik a „biztosítási üzem” fogalma is, alatta azt a jogi formát kell értenünk, melynek keretei között a biztosítási ügyletek megkötésére sor kerül. Ez az elhatárolási kísérlet azért problémás, mert e jogi forma fogalmából nem azonosítható egyértelműen, hogy itt a szervezeti keretről (társasági forma) vagy a szerződés formájáról van szó.

[22] Bauer, 1941, 17.

[23] Ettől független kérdés, hogy a biztosításokra vonatkozó magyar jogszabályok – és a nemzetközi gyakorlat – hagyományosan ezt nem teszik lehetővé.

fogalma komplexebb, a biztosítást nem csak egy polgári jogi ügyletként definiálja, hanem utal a jogintézmény közgazdasági hátterére és a biztosítók általános, részben közjogi jogállásának elemeire is. Ezt a kettősséget jól fejezi ki az angol biztosítási jogi terminológia. A források alapján ugyanis jól elhatárolható az „insurance contract” és az „insurance business” fogalma. Ez utóbbi kifejezés tulajdonképpen a biztosítási tevékenységet jelenti, mely az 1982-es angol biztosítási törvény megfogalmazása szerint a – magyarul talán tágabb értelemben vett biztosításként fordítható terminus – a biztosítási szerződések megkötése, fenntartása és teljesítése.

A magyar biztosítási jogban Kuncz Ödönnél^[24] találkozunk egy olyan fogalomalkotással, mely ennek a tágabb értelemben vett biztosításnak a leírását tartalmazza: „A biztosító közösségbe szervezi az egyforma kockázatnak kitett és így egymásra utalt egyéneket; statisztikai és matematikai alapon kiszámítja, hogy az egyes egyének mekkora hozzájárulása elégséges a jelentkező szükséglet fedezetére, és a biztosítási eset által konkretizált szükségletet azoknak a befizetéseiből elégíti ki, akiknél a szükséglet nem jelentkezett.”

Ehhez képest hogyan határozhatjuk meg a biztosítási szerződést? A „biztosítási szerződés olyan szerződés, amelyben az egyik fél, a biztosító, ígéretet tesz a másik félnek, a szerződőnek, hogy díj ellenében egy meghatározott kockázatra fedezetet nyújt.”^[25]

A biztosítás és a biztosítási szerződés fogalma tehát bizonyos mértékig részegész viszonylatban áll egymással, a kettő élesen nem különíthető el egymástól. Ezért a továbbiakban a biztosítás kifejezést használom tágabb értelemben, beleértve a biztosítási szerződés fogalmát is. A fogalom elkülöníthető elemeinek feltárása során érdemes a történeti mintákból kiindulni. *Exemplis discimus.*^[26]

2. A fogalomalkotás történeti alapjai

A biztosítás fogalmának előképei, vagy legalábbis a közös kockázatviselésre vonatkozó igény már a római jog időszakában megjelent. Anélkül, hogy a prezentizmus „bűnébe” esnénk, megkísérelhetjük azonosítani a római jogi „biztosítás-fogalom” elemeit. Ennek során a vagyonszerzés előképeként^[27] számon tartott *fenus nauticum* jogintézményét és az életbiztosítás jegyeit hordozó *collegium funeraticium* szabályozását vehetjük alapul.

A közös elem az ókori intézmények esetében is a kockázatvállalás fogalma. Malcolm Clarke utal arra, hogy akár biztosításról, akár biztosítási szerződésről beszélünk, az első momentum az, hogy biztosítás esetében valamely kellemet-

[24] Kuncz, 1941, 14.

[25] Az európai biztosítási szerződési jog alapelvei (PEICL), Cikk 1: 201. (1) bekezdés

[26] Példákból tanulunk (Phaedrus)

[27] Előfordulnak olyan szövegek, ahol az intézményt az életbiztosítás történeti előzményei közé sorolják. Ez az álláspont legfeljebb annyiban tartható, hogy mindkét szabályozásban megjelentek olyan elemek, melyek a biztosítás alapvető fogalmi ismérveinek tekinthetők. Beck, 1895, 7.

len, káros esemény bekövetkezése esetére a veszteséget szenvedő fél számára ígér segítséget.

Ez a segítség megnyilvánulhat kár-kompenzáció vagy helyreállítási ill. javítási támogatás formájában.^[28] Amennyiben pedig ez a segítségnyújtásra tett ígélet jogi kötőerővel is bír, már kockázatvállalásról beszélhetünk. Nyilvánvaló azonban, hogy nem minden ilyen ígélet minősülhet biztosításnak, hiszen az túlszabályozottságot és átláthatatlanságot eredményezne. A kérdés tehát, hogy melyek a biztosítás további *differentia specificái*?

Az ókori jogintézmények szabályozási technikáit vizsgálva elsőként érdemes a szerződéses alapon létrejött *fenus nauticum* elveiből kiindulni. Ez egy sajátos kölcsön-koncepciót feltételezett, amelynek két elkülöníthető ismérve, hogy a kölcsönadó a kamat meghatározásakor túlléphette a törvényileg szabályozott kamatmaximumot,^[29] és ennek ellentételezéseként sor került a kockázatok átvállalására is. Ezt maga a *Digesta* tételes joga is rögzíti egy Modestinustól származó fragmentumban: „*In nautica pecunia ex eo die periculum spectat creditore ex quo navem navigare conveniat.*”^[30] Az adós a szerződés megkötésekor vállalja, hogy szerződésszerű teljesítés esetén megfizeti a kölcsönt és a törvényi kamatmaximumon túlmenő kamatokat. Ez utóbbi az ő „biztosítási díja”. A hitelezőnek („kvázi-biztosító”) a károk megtérítésére vonatkozó kötelezettsége abban jelentkezik, hogy a kölcsönösszeget bármilyen késlekedés esetén az adósnak nem kell visszafizetnie: ez tulajdonképpen a hajós oldalán előállt károk kompenzációja, megtérítése.

A másik kiindulási pont a római jogi vizsgálatok során a *collegium funeraticium*, mint az életbiztosítás előképe. Ezt az intézményt vizsgálva további fogalmi elemek csíráit fedezhetjük fel: a kockázatközösség és a biztosítási esemény fogalma^[31] is megjelenik utalás szintjén. A kockázatközösségi jelleg bizonyítéka maga a szervezeti forma. A *collegium* a jogképességgel bíró személyegyesületeknek az a típusa, melyben magánemberek működtek együtt valamilyen cél közös megvalósítása érdekében, mely célt a jogszabályba ütközés tilalmára tekintettel kellett megállapítani.^[32] A *collegium funeraticium* tevékenységének társadalmi elismertségét mutatja, hogy a *lex Iulia de collegiis*

[28] Clarke, 2005, 347.

[29] Itt érdemes utalni arra, hogy előfordultak olyan esetek, amikor ebben a magánjogi struktúrában közjogias elemek is megjelentek. Titus Livius például említést tesz arról, hogy a háború idején Itáliából Hispániába fegyvereket szállító csapatok által szenvedett veszteségeket az állam állta.

„*Vbi ea dies uenit, ad conducendum tres societates aderant hominum undeuginti, quorum duo postulata fuere, unum ut militia uacarent dum in eo publico essent, alterum ut quae in naues imposuissent ab hostium tempestatisque ui publico periculo essent.*” (Livius: *Ab urbe condita lib. XXIII. c. 49*) Hasonló intézményről tesz említést Cicero a római állam szállítási kapcsán (Cicero: *Ad familiares* (lib. 11, № 17))

[30] D. 22. 2. 3.

[31] A *fenus nauticum* esetében a kölcsön-megállapodás ugyanis nem utalt *naufragiumra* vagy más potenciális veszélyre, ami kiválthatja a hitelező helytállását, így elvileg hiányzott a biztosítási esemény a megállapodásból.

[32] Bessenyő, 1998, 207.

egyesülési jogot korlátozó szabálya alóli kivételként az alapításhoz nem volt szükség a senatus vagy a császár jóváhagyására. Ezzel elmondható, hogy a biztosítás fogalmának alapvető elemei már a klasszikus római jog korának végére kialakultak. S bár tény, hogy historikus korszakváltások idején a biztosítás jogintézménye „hagyományosan” újabb aspektusokkal gazdagodik, s eközben elavult intézmények kerülnek ki a biztosítás tágabb jogfogalmi köréből, a biztosítás lényege nem változik.^[33]

A biztosítás intézménye nagymértékben függött a társadalom általános állapotától: mind a gazdasági lehetőségek és az általános vállalkozási hajlandóság, mind az egyes társadalmi csoportok egymáshoz való viszonya meghatározta a fejlődés irányait. Ebből adódik, hogy egyes korszakok nem, vagy csak alig tudtak hozzátenni a biztosítás fogalmának gyarapodásához. Ez tapasztalható szinte a teljes középkorban. Elszigetelt jogesetek formájában^[34] találhatunk ugyan utalást arra, hogy a római jogi intézmények fennmaradtak,^[35] egyes részterületeken új szabályozási technikák is megjelentek,^[36] de úttörő változások nem mentek végbe.

A biztosítási jogi fogalmának elemzése során ezért következő lépcsőként a jelentősebb kódexek törvényi definíciói szolgálhatnak alapul. A magyar és külföldi jogirodalomban is a XIX., illetve még inkább a XX. századtól kezdve találunk konkrét meghatározásokat, elsősorban a kereskedelmi jogi kodifikációkkal összefüggésben.

A kereskedelemről szóló 1875. évi XXXVII. törvényben^[37] (a továbbiakban: Kt.) megtalálható kárbiztosítási ügylet fogalma két elemre bontható: a díjfizetési kötelezettség és a vagyoni hátrány megtérítésére történő kötelezettségvállalás. Apáthy Istvánnak a Kt.-hez írott kommentárjából az is megállapítható, hogy a biztosítás kockázatközösség jellegét az adott korban nem értették a biztosítás fogalmába: „A biztosítás azon kétoldalú ügylet, melynél fogva valaki ellenérték kikötése mellett, magát egy másik irányában arra kötelezi, hogy az utóbbinak azon hátrányt, mely őtet egy meghatározott esemény bekövetkeztével éri, megtérítendi, illetőleg az ez esetre megállapított összeget megfizetendi.”^[38]

Az 1900-as magánjogi kodifikációs tervezet újabb fogalmi elemet iktatott be, pontosabban nevezett meg: a biztosítási esemény, mint a biztosító szolgáltatását kiváltó esemény jelenik meg.

[33] Julesz, 2009, 25-29.

[34] Ilyen az ún. „*Mouse's case*” vagy a pápa magyarországi követének utazására kötött biztosítás esete, melyekről Victor Dover tesz említést a tengeri biztosítás kapcsán. Lásd: Dover, 1982

[35] Például a lex Rhodia továbbélésével kapcsolatban további adalékok: Park, 1800

[36] A legfontosabb a tengeri biztosítás fejlődése volt, mely a részben megőrizte a római jogi tradíciókat, részben továbbfejlesztette azokat. Ennek a folyamatnak része volt az *Ordo et consulta do maris* 1063-ból és a velencei Hajózási Statútum 1255-ből.

[37] 463. § Azon ügylet, melynél fogva valaki ellenérték (díj) kikötése mellett, arra kötelezi magát, hogy bizonyos személynek az ezt valamely meghatározott esemény következtében érő vagyoni hátrányt megtéríti, kárbiztosítási ügyletnek tekintetik.

[38] Apáthy, 1872, 806

3. A biztosítás fogalma a hatályos jogszabályok alapján

A német „Gesetz über den Versicherungsvertrag 1. §-a^[39] a definiáláskor egy fogalmi distinkciót is eszközöl, mivel a személy- és vagyont biztosítások fogalmát szétválasztja, elsősorban a biztosítót terhelő kötelezettségek vonatkozásában. Érdekes, hogy például az orosz polgári törvénykönyv^[40] a díjfizetési kötelezettséget *expressis verbis* nem minősíti a biztosítás szükséges fogalmi elemének, sőt az osztályozás szempontjából is elsősorban az önkéntesség–kötelező jelleg elhatárolására helyezi a hangsúlyt, és csak másodsorban említi a biztosítás tárgya szerinti felosztást.

A Polgári Törvénykönyv hatályos 536. §-a szinte ugyanezt a fogalmat alkalmazza. zen fogalmi elemeket összefoglaló definíciók közül a legpontosabbnak az alábbi tartom:

„Biztosítás alatt az a kereskedelmi ügylet értendő, melynek alapján a szerződő felek egyike – a biztosító – bizonyos személynek az ezt valamely meghatározott esemény következtében érő hátrányt megtéríti (kárbiztosítás), vagy valamely személy élettartamától, egészségétől vagy testi épségétől függően bizonyos összeg kifizetésére kötelezi magát (életbiztosítás) megfelelő ellenérték, díj kikötése mellett.”^[41] Érdemes azonban kitérni a biztosítókról és biztosítási szerződésekről szóló 2003. évi LX. törvény (továbbiakban: Bit.) 4.§-ának rendelkezéseire,^[42] melyek a fentiekben már megállapított fogalmi elemek mellett egy nagyon fontos új szempontra is rávilágítanak. A biztosítás kockázatközösséget is jelent, méghozzá az azonos vagy hasonló kockázatoknak kitett személyek közösségét.

Mindezek alapján összeállnak azok a fogalmi elemek, amelyek segítségével meghatározható a biztosítás lényege: kockázatközösség, a két egymással szemben álló szolgáltatás – a díjfizetés és a károk megtérítésének kötelezettsége –, valamint a biztosítási esemény.

[39] VVG. 1. § (1) Bei der Schadensversicherung ist der Versicherer verpflichtet, nach dem Eintritt des Versicherungsfalls dem Versicherungsnehmer den dadurch verursachten Vermögensschaden nach Maßgabe des Vertrags zu ersetzen. Bei der Lebensversicherung und der Unfallversicherung sowie bei anderen Arten der Personenversicherung ist der Versicherer verpflichtet, nach dem Eintritt des Versicherungsfalls den vereinbarten Betrag an Kapital oder Rente zu zahlen oder die sonst vereinbarte Leistung zu bewirken.

(2) Der Versicherungsnehmer hat die vereinbarte Prämie zu entrichten. Als Prämien im Sinne dieses Gesetzes gelten auch die bei Versicherungsunternehmungen auf Gegenseitigkeit zu entrichtenden Beiträge.

A fogalom az 1908-as és a hatályos szövegben szinte azonos.

[40] Статья 927. 2. В случаях, когда законом на указанных в нем лиц возлагается обязанность страховать в качестве страхователей жизнь, здоровье или имущество других лиц либо свою гражданскую ответственность перед другими лицами за свой счет или за счет заинтересованных лиц (обязательное страхование), страхование осуществляется путем заключения договоров в соответствии с правилами настоящей главы.

[41] Ferencz – Balázs – Vadnai, 1928, 12.

[42] „A biztosítási szerződésnél fogva az egyik fél – a biztosító – másnak érdekét érintő bizonyos eset – a biztosítási eset – bekövetkezésétől feltételezeten vagyoni szolgáltatásra, a másik – a szerződő fél – a kikötött díj megfizetésére kötelezi magát.”

A biztosítás fogalmának szociológiai, közgazdasági és jogi jellemzőit is figyelembe véve meghatározhatjuk a biztosítási tevékenység komplex fogalmát: Biztosítási tevékenységről akkor beszélünk, ha egyik fél – a biztosító – ellenérték fejében vállalja, hogy valamely bizonytalan esemény bekövetkezésekor adott szolgáltatást teljesít. A biztosító által vállalt kockázat mértéke a hasonló kockázatnak kitett egyének közötti kockázatosztás révén csökken és a nagy számok törvényén alapuló számítások alapján előre jelezhető.^[43]

IRODALOM

- Apáthy István (1872): *Kereskedelmi jog*, Budapest
- Bauer Árpád (1941): *A biztosítás elmélete és gyakorlata I-II*. Budapest, Révai
- Bessený András (1998): *Római magánjog I–II.*, Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó
- Bibó István (1986): *Kényszer, szabadság, jog, Bevezetés*, In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok, Első kötet, 1935-1944*. Budapest, Magvető Kiadó
- Clarke, Malcolm (2005): *Policies and Perceptions of Insurance Law in the Twenty-First Century*, Oxford, Oxford University Press
- Cohn, Ludwig (1873): *Der Versicherungs-Vertrag nach allgemeinen Rechtsprinzipien*, Breslau, Verlag von Wilhelm Koebner
- Dover, Victor (1982): *A Handbook to Marine Insurance*, London, Witherby & Co Ltd.
- Ébli Éva (1994): Gedanken über die betriebswirtschaftlichen Herausforderungen an die ungarische Versicherungswirtschaft, In: Hesberg, Dieter – Nell, Martin – Schott, Winfried (eds.): *Risiko, Versicherung, Markt; Festschrift für Walter Karten zur Vollendung des 60. Lebensjahres*. Karlsruhe, VVW.
- Ferencz Tibor – Balázs József – Vadnai Béla (1928): *A biztosítás és pereinek technikája*. Budapest, Közérdekű Könyvek Kiadóvállalata
- Julesz Máté (2009): A jó erkölcs a biztosításszociológiában, *Biztosítási szemle*, 2009/5. szám, Budapest, Tipp Cult Kft.
- Kubasek, Nancy et al. (2008): *Dynamic Business Law*, New York, McGraw-Hill
- Kuncz Ödön (1939): A biztosítás egységes fogalma, In: *Küzdelem a gazdasági jogért*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- Németh Ildikó (2006): Attitűd a szolgáltatásmarketingben: A kockázati attitűd és a biztosítások kapcsolata, In: Svéhlik Csaba (szerk.): *„Kihívások és trendek a gazdaságban és a közszférában napjainkban” I. KHEOPS Tudományos Konferencia tanulmánykötet*, KHEOPSZ Automobil - Kutató Intézet
- Nielson, Norma L. – Bertels, Stephanie (2004): Embracing Risk: The Changing Culture of Risk and Responsibility, *The Canadian Journal of Sociology*, Vol. 29, № 3, 2004. Toronto, University of Toronto Press
- Novotni Zoltán (1993): *A biztosítási szerződések joga*, Budapest, ELTE Jogi továbbképző Intézet
- Park, James Allan (1800): *A System of the Law of Marine Insurance*, Boston.
- Schmidt, Reimer (1994): Weitere gedanken zum Versicherungsbegriff, In: Hesberg, Dieter – Nell, Martin – Schott, Winfried (eds.): *Risiko, Versicherung, Markt; Festschrift für Walter Karten zur Vollendung des 60. Lebensjahre*. Karlsruhe, VVW.

[43] A fogalomalkotás alapja: Schmidt, 1994, 5.

Győr. Kir. törvényszék és a Révai reálskola testgyakorlótere.

●
A Királyi törvényszék és a Révai reálskola testgyakorlótere, Győr, 1926 körül (Képeslap, 1926 k.)